

Gurba, Jan / Malejew, Jurij M.

Pamięci prof. Igora K. Swiesznikowa

Archeologia Polski Środkowowschodniej 8, 426-428

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN GURBA, JURIJ M. MALEJEW

PAMIĘCI PROF. IGORA K. ŚWIESZNIKOWA

19 października 2005 r. w Ostrowie (rej. Radywyliv, obw. Równie) odbyła się konferencja „Życiowa i twórcza droga I. K. Świesznikowa” – wybitnego lwowskiego archeologa, znawcy dziejów Wołynia i Podola, w 90. rocznicę Jego urodzin¹. Przygotowane na konferencję referaty wydane zostały w zbiorze pod tym samym tytułem.

Profesor Świesznikow urodził się w Kijowie w rodzinie szlacheckiej 6 października (wg kalendarza juliańskiego) 1915 r. Od 1921 r. zamieszkiwał w rodzinnym dworcu we wsi Chotyń (pow. Dubno – dzisiejszy Radywyliv, w woj. wołyńskim). Uczęszczał do gimnazjum w Dubnie. W latach 1935-1939 studiował prawo na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, a od 1938 r. dodatkowo na Wydziale Humanistycznym prehistorię pod kierunkiem prof. Leona Kozłowskiego. W czasie studiów był członkiem akademickiego Towarzystwa Nauk Antropologicznych, pracującego pod opieką prof. Jana Czekanowskiego oraz Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego, będącego „samodzielnym” oddziałem – z prezesem prof. L. Kozłowskim – Polskiego Towarzystwa Prehistorycznego.

W latach 1937-1939 uczestniczył w badaniach wykopaliskowych prowadzonych przez prof. Tadeusza Sulimirskiego z UJ w Krakowie i dr. Marcjana Śmiszkę z UJK, a za zgodą prof. Kozłowskiego prowadził swe pierwsze prace terenowe w powiecie dubieńskim. Praktykę muzealną odbywał pod kierunkiem Ireny Siwek w Muzeum Grodów Czerwieńskich we Lwowie. W czasie wakacji współpracował z działającym na zasadach społecznych Muzeum w Dubnie, w którym dzięki konsultacjom u prof. Kozłowskiego i dr. Śmiszki uporządkował zbiory archeologiczne i w 1939 r. formalnie został ich opiekunem.

Naukę przerwała II wojna światowa. Po zajęciu Wołynia przez Armię Czerwoną rodzina Świesznikowów została pozbawiona dachu nad głową i środków utrzy-

mania. I. K. Świesznikow podejmuje pracę nauczyciela wiejskiego oraz kontynuuje studia jako ekstern na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Lwowskiego im. Iwana Franki. W czasie okupacji niemieckiej pracuje jako nauczyciel w Ostrowie i Plaszewie oraz prowadzi gospodarstwo rolne. Przepadkowo ranny w czasie walk frontowych w marcu 1944 r., jako inwalida nie został wcielony do wojska po powrocie władzy radzieckiej.

W 1945 r. podjął pracę w Lwowskim Muzeum Historycznym dzięki rekomendacji swojego starszego kolegi ze studiów w UJK – mgr. Kazimierza Żurowskiego, kierownika oddziału archeologii Muzeum w latach 1940-1941 i od 1944 (późniejszego kierownika /dyrektora Katedry/Instytutu Archeologii UMK w Toruniu w latach 1953-1979). Żurowski w związku z decyzją wyjazdu do Polski poszukiwał zastępcy na swoje miejsce pracy. Jego propozycja została przyjęta przez dyrekcję Muzeum².

Świesznikow powrócił także na studia, po raz trzeci podejmując naukę na I roku (tym razem studiów zaocznych) Wydziału Historycznego, które ukończył w 1950 r.

Od chwili zatrudnienia w Muzeum stale uczestniczył w ekspedycjach archeologicznych Lwowskiego Oddziału Instytutu Archeologii AN USRR w Kijowie oraz Instytutu Historii Kultury Materialnej (później Archeologii) AN ZSRR w Moskwie, kierowanych przez Iwana Starczuka, M. Śmiszkę, Jurija Zacharuka, Tatianę Passek. Prowadzenie z ramienia Muzeum samodzielnych badań wykopaliskowych rozpoczął w 1953 r.

W 1958 r. w Instytucie Historii Kultury Materialnej AN ZSRR w Moskwie uzyskał stopień kandydata nauk (=doktora) na podstawie pracy *Pamątniki plemen bronzowego veka Prikarpattâ i Zapadnoj Podolii*, Moskwa 1958, 16 s.), zaś w r. 1972 doktora nauk (=dra habilito-

¹ *Žittevij ta tvorčij slah I. K. Svešnikova. Zbirnik tez naukojiv konferenciji*, red. L. Galabuz. Rivne 2005, 95 s.

² V. Hupalo, *Igor Kirilovic Svesnikov - vidatnij doslidnik Volini*. W: Zbirnik ..., s. 19-20; A. Zakościelna, J. Gurba, *Działalność polskich archeologów z Katedry Prehistorii Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie po II wojnie światowej*. W: *Archeologični doslidžennâ L'ivs'koگو universitetu*, t. 9 (w druku).

wanego) na podstawie *Istoriâ naseleonnâ Peredkarpattâ, Podillâ i Volini v kinci III – napočatku II tysâčolittâ do našoi eri*. Kiiiv 1974, 206 s.).

W Muzeum Historycznym, jako kierownik Oddziału Historii społeczeństw pierwotnych, pracował do 1959 r., we wrześniu przeszedł do Oddziału archeologii w Instytucie Nauk Społecznych AN USRR (dziś Instytut Ukrainoznawstwa NAN Ukrainy). W latach 1990-1994, to jest do odejścia na emeryturę, był kierownikiem tego Oddziału.

Warto odnotować, że dodatkowo w latach 1961-1963 był starszym wykładowcą Katedry Historii Starożytnej i Średniowiecznej UL.

I. Swiesznikow należał do ostatniego już pokolenia archeologów zajmujących się w zasadzie problematyką całości pradziejów, średniowiecza i archeologią czasów nowożytnych. Wiele pracy poświęcał poznaniu neolitu, eneolitu i wczesnej epoce brązu, szczególnie kulturom amfor kulistych (*Kul' tura šarovidnih amfor*. Arheologii SSSR. Svod arheologičeskikh istočnikov, B I 27. Moskva 1983, 86 s.), ceramiki sznurowej i trzciniecko-komarowskiej (m.in. *Kultura komarowska*. Archeologia Polski 12: 1966, s. 39-107). Od 1958 r. prowadził badania staroruskiego grodu Dźwinogrodu (Zwenihorodu) – stolicy księstwa³ (por. Arheologičeskie otkritiâ... Moskva 1979, 1984-1988), gdzie m.in. odkrył pierwsze na terytorium Ukrainy „gramoty” na korze brzozonej z początku XII w. (*Zvenihorods'ki gramoti na beresti*. Dzvin-L'viv 1990, № 6, s. 127-131).

Jako pierwszy na Ukrainie, przez ponad 20 lat (1970-1994) badał metodą archeologiczną zabytki historyczne z połowy XVII w. – miejsca bitwy pod Beresteczkiem w 1651 r., przede wszystkim na przeprawie wojsk kozackich przez rzekę Pleszewkę (*Bitva pod Berestečkom*. L'viv 1993, 304 s.). W tamtych latach zajęcie się problematyką kozacką sprzeciwiało się ostro panującej ówczesnie ideologii i dlatego zajęcie się takim tematem wymagało wielkiej odwagi zarówno dyrekcji Muzeum Krajoznawczego w Równem, jak i samego Swiesznikowa. Głównym rezultatem tych badań było powołanie w Plaszewie rezerwatu historycznego „Pole bitwy beresteckiej”.

Był wreszcie współautorem wielu prac zbiorowych: monumentalnej trzynomowej „Archeologii Ukraińskiej SRR” (wyd. w jęz. ukraińskim – Kiiiv 1971, rosyjskim – Kiev 1987) oraz takiegoż znaczenia dla Ukrainy zachodniej kolejnych wydawnictw: *Starodavne naseleonnâ Prikarpatâ i Volini*. (*Doba pervisnoobščinnogo ladu*). Kiiiv 1974; *Arheologični pamâtki Prikarpatâ i Volini*.

(*Doba bronzi ta rannogo žaliza*). Kiiiv 1982; *Epoha bronzi lesnoj polosy SSSR*. Arheologii SSR. Moskva 1987; *Arheologii Prikarpatâ, Volini i Zakarpattâ*. Eneolit, bronza i ranne żelezo. Kiev 1991; *Arheologii Prikarpatâ, Volini i Zakarpattâ*. *Ranneslavanskij i drevnerusskij periodi*. Kiev 1990.

Wyniki swoich badań przedstawiał na I i V Międzynarodowym Kongresie Archeologii Słowiańskiej (Warszawa 1965, Kijów 1985), I Międzynarodowym Kongresie Archeologii Trackiej (Sofia 1972) i szeregu międzynarodowych konferencji na Ukrainie i w Rosji m.in. we Lwowie, Kijowie, Moskwie, Pskowie.

Nie sposób przecenić wartości badań Swiesznikowa dla archeologów polskich, zwłaszcza specjalizujących się w pradziejach i wczesnym średniowieczu Polski wschodniej na tle Europy wschodniej. Dorobek naukowy Swiesznikowa stale był wykorzystywany w warsztacie naukowym archeologów polskich. Już prof. T. Sulimirski w *Corded ware and globular amphorae north-east of the Carpathian* (London 1968) cytuje jego prace dwudziestokrotnie. Autorzy podstawowego dzieła *Prahistoria ziem polskich* (red. W. Hensel, t. II-V. Wrocław 1979-1981) powołują się na 8 jego prac z lat 1961-1974 siedemnastokrotnie. Kilka z nich recenzowane było w polskich czasopismach (m.in. J. Dąbrowski 1970, J. Gurba 1971; 1984; 1986; Z. Krzak 1976; J. Ścibor 1986)⁴.

I. K. Swiesznikow przez wiele lat ściśle współpracował z polskimi archeologami, historykami wojskowości i muzealnikami. Często publikował w Polsce (pierwsze prace: *Ze studiów nad kulturą ceramiki sznurowej na Wołyniu*. Sprawozdania z Posiedzeń Komisji PAN Oddziału w Krakowie. Styczeń-czerwiec 1966; *Krzemieniarstwo kultury ceramiki sznurowej na Wołyniu*. *Z Otchłani Wieków*, R. 33: 1967, s. 222-226 oraz wspomniana już *Kultura komarowska*).

Wszystkie prowadzone przez niego tematy znajdowały się również w sferze zainteresowań archeologów

³ Por. I. Swiesznikow, W. Hupało, *Wyniki badań archeologicznych w Dźwinogrodzie w 1994 r.* Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 16, 1995, s. 175-182.

⁴ Por. J. Dąbrowski: I. K. Svešnikov, *Bogatye pogrebeniâ komarovskoj kul'turi u s. Ivan'â rovenskoj oblasti*. „Sovetskaâ Arheologii”, 1968, 2, s. 159-168. Sprawozdania Archeologiczne 22: 1970, s. 488; J. Gurba: I. K. Svešnikov, *Kremnevye kopi u s. Gorodok, Rovenskoj oblasti*, „Kratkie soobščeniâ Instituta Arheologii AN SSSR”, nr 117, 1969, s. 114-121, ryc. 43-45. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 19: 1 1971, s. 144; tenże, I. K. Svešnikov, Ju. M. Nikol'čenko, *Dovidnyk z archeologii Ukraïny*. Rovenska oblast', Kyïv 1982, 116 s. Sprawozdania Archeologiczne 35 1984, s. 291-292; tenże, S. V. Ševčenko, *Botanični znachidky XII st.*, „Ukrains'kyj Botaničnyj Žurnal”, t. 41 (50), nr 6, Kyïv 1984, s. 41-44. Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 33: 4 1985, s. 511-512; Z. Krzak: I. K. Svešnikov, *Istoriâ naseleonnâ Peredkarpattâ, Podilâ i Volini v kinci III – na počatku II tisâčolittâ do našoi eri*, Kiiiv, „Naukova dumka”, 1974, 208 ss. Archeologia Polski 21: 2 1976, s. 409-413; J. Ścibor: Igor K. Svešnikov, *Kultura šarovidnych amfor*, „Archeologia SSSR”, Svod arheologičeskikh istočnikov, v. 1-27, Moskva 1983, 56 s., 14 ryc., 25 tablic. Sprawozdania Archeologiczne 38, s. 348-365.

i historyków polskich. On sam od początku swej pracy naukowej – nawet w latach, gdy było to źle widziane w nauce radzieckiej – stale wprowadzał do literatury ukraińskiej i radzieckiej wyniki badań polskiej archeologii. Uczestniczył w wielu kongresach i konferencjach naukowych w Polsce (m.in. w Warszawie, Krakowie, Toruniu, Rzeszowie). Był współtwórcą wystawy „Kozaczyzna” zorganizowanej w Muzeum Okręgowym w Radomiu i następnie eksponowanej w kilku miastach Polski.

Był współorganizatorem i aktywnym uczestnikiem polsko-ukraińskich badań terenowych prowadzonych w międzyrzeczu Sanu i Dniestru w ramach umowy między Instytutem Archeologii i Etnologii PAN w Krakowie i Instytutem Ukrainoznawstwa NAN Ukrainy we Lwowie. Przez wiele lat wchodził w skład Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Acta Archaeologica Carpathica”.

Szczególna wdzięczność należy Mu się za opiekę naukową, zawsze wykraczającą znacznie poza formalną pomoc, nad przebywającymi we Lwowie pracownikami i studentami Katedry Archeologii i Instytutu Historii UMCS. Władze Uczelni uhonorowały go medalem za zasługi dla UMCS „Nauka w służbie ludu” (1986) i medalem „Amicis Universitatis” (1990). Był także honorowym członkiem Polskiego Towarzystwa Archeologicznego i Numizmatycznego. W czerwcu 1995 r. na Walnym Zgromadzeniu członków Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie został wybrany jej członkiem zagranicznym. Mimo swej ugruntowanej pozycji w archeologii ukraińskiej, rosyjskiej i polskiej dyrekcja macierzystego Instytutu odmówiła Mu nominacji profesorskiej⁵.

⁴ List I. Swiesznikowa do Fedora Bortnyka. W: V. Âšyk. *Postavala v uâvi istoria, daleka i bliz'ka*. W: Žittevij..., s. 92.

Dr doc. Jan Gurba
Ul. M. Curie-Skłodowskiej 58 m. 2
20-029 Lublin

Zmarł półtora roku po śmierci żony, z którą przeżył 56 lat, 19 sierpnia 1995 r., w Dubnie⁶, w mieście swej młodości, w czasie prowadzenia badań średniowiecznego zamku⁷. Pochowany został w Iwanowie (Janowie).

Nie doczekał otwarcia, przygotowanej na 6 października 1995 r. międzynarodowej konferencji organizowanej z okazji 80-lecia urodzin⁸, która przekształcona została w sesję poświęconą jego pamięci.

W piątą rocznicę śmierci Swiesznikowa na budynku Muzeum „Kozackie Mogiły” w Plaszewie została umieszczona poświęcona Mu płyta pamiątkowa. Jego imieniem została nazwana szkoła (dawne gimnazjum) w Dubnie. W 1998 r. lwowscy archeolodzy wydali dedykowany Mu pierwszy tom „Volyno-Podilski Arheologični Studii” pod redakcją W. Konopli i B. Czajkowskiego⁹.

W konferencji 2005 r. wzięło udział około 300 osób. Obrady, którym przewodniczył Leonid Małabuz, dyrektor „Rezerwatu Pole bitwy beresteckiej”, poprzedził pokaz filmu „Kozackie mogiły”, przygotowanego przez Zynowija Suchoduba, członka Związku Literatów Ukrainy. Towarzyszyła jej okazjonalna wystawa fotograficzna poświęcona „Świetlanej pamięci I. K. Swiesznikowa”, autorstwa Anatolija Mizernego, fotografa, członka Związku Dziennikarzy Ukrainy.

⁶ J. Gurba, J. M. Malejew, *Igor Kiryłowicz Swiesznikow*. Sprawozdania Archeologiczne, t. 47: 1995, s. 323-325.

⁷ Por. I. Swiesznikow, W. Hupało, *Wstępne wyniki badań archeologicznych na zamku w Dubnie*, Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego 17, 1996, s. 197-303.

⁸ *Igor Kirilovič Svešnikov. Do 80-ričča vid dnâ narodžennâ*, red. I. G. Pašuk. Rivne 1995, 39 s.

⁹ *Volyno-Podilski Arheologični Studii*, t. 1. Pam'âti I. K. Svešnikova (1915-1995), red. V. Konoplja, B. Čajkovškyj, t. 1. Lviv 1998, 299 s. Rec. A. Zakościelna, J. Gurba: *Archeologia Polski Środkowo-wschodniej*, t. 5: 2000. s. 248-250.